

HOOFDSTUK 1

WAAROM EMPIRISCHE RECHTSWETENSCHAP

1.1 Inleiding

Dit boek gaat over een nieuwe kijk op het recht. Een manier om systematisch te bekijken hoe het recht werkt door te observeren wat er in de praktijk gebeurt.

Omdat vertrouwen in het recht van fundamenteel belang is voor de werking van een rechtssysteem, willen we bijvoorbeeld aan burgers vragen hoeveel vertrouwen ze hebben in de rechters in hun land.¹ Of we willen de behandeling van rechtszaken verder professionaliseren en daarom vragenlijsten afnemen bij zowel procespartijen als rechters om na te gaan hoe zij de rechtszittingen waaraan zij zojuist hebben deelgenomen beoordelen.² Of misschien willen we wel weten of rechtszaken door rechtbanken op een andere manier worden behandeld onder een nieuwe wet dan onder de oude wet. Op die manier proberen we dan beleid te baseren op onderzoeksresultaten en de juridische besluitvorming hiermee te onderbouwen.³

Dit zijn slechts enkele voorbeelden. Er zijn nog veel meer voorbeelden die illustreren hoe rechtenstudenten, juristen, onderzoekers, rechtsgeleerden en rechtendocenten gebruik kunnen maken van

1 Ansems, Van den Bos en Mak (2020).

2 Grootelaar (2018).

3 Diamond, Vidmar, Rose, Ellis en Murphy (2003); Menkel-Meadow en Garth (2010).

onderzoeksresultaten uit interviews, vragenlijsten, experimenten of andere empirische onderzoeksmethoden. De behoefte aan empirisch onderzoek bestaat al langer, en er zijn diverse redenen waarom empirisch-juridisch onderzoek in verschillende landen, op verschillende rechtenfaculteiten en in verschillende rechtsdomeinen steeds belangrijker wordt. Daarom is het voor iedereen die het recht bestudeert of momenteel werkzaam is binnen het recht interessant om de belangrijkste aspecten van empirisch-juridisch onderzoek te begrijpen.

Dit boek vormt een inleiding in de empirische rechtswetenschap voor rechtenstudenten en stafleden op rechtenfaculteiten, maar ook voor rechters, advocaten, leden van het Openbaar Ministerie en andere juristen. Empirisch-juridisch onderzoek wordt op een gedegen, maar niet-technische manier uitgelegd. Het boek bevat dus geen statistische formules en er komen geen computerprogramma's of statistische software aan te pas. De essentie van empirisch-juridisch onderzoek zoals het hier wordt gepresenteerd is te begrijpen zonder formules of software. Daarmee is dit boek voor verschillende doelgroepen een goede eerste kennismaking met de grondbeginselen van empirisch-juridisch onderzoek.

Het idee achter het boek is om basiskennis van empirisch-juridisch onderzoek op een overzichtelijke en toegankelijke wijze te introduceren. Dit stelt je in staat om zowel de methoden als de resultaten van empirisch onderzoek op juridisch gebied te beoordelen. Daarnaast helpt het boek je bij het opzetten van je eigen empirisch-juridische onderzoeksprojecten.

Na het bestuderen van dit boek ben je je ook bewust van wat je nog niet weet. Dit stelt je in staat om te bepalen welke deskundige hulp je nog nodig hebt wanneer je meer inzicht wilt krijgen in onderzoeksmethoden en statistische technieken, of daar diepgaander gebruik van wilt maken. En je weet daardoor ook wat voor soort vragen je redelijkerwijs kunt stellen aan de deskundigen die je raadpleegt en wat voor antwoorden je van die experts kunt verwachten.

Zo biedt deze inleiding in empirisch-juridisch onderzoek een niet-technische kennismaking met een nieuwe tak van de rechtsgeleerdheid die we *empirische rechtswetenschap* noemen. Tegelijkertijd kan de empirische rechtswetenschap als een nieuwe ontwikkeling in de rechtsgeleerdheid onderzoekers uit andere wetenschappelijke disciplines de relevantie en waarde van juridisch inzicht laten ontdekken.⁴

1.2 Wat is empirische rechtswetenschap?

Om te beginnen volgen hier een paar basale definities van de begrippen waar het in dit boek om gaat. Eenvoudig gezegd verwijst *empirisch* naar wat wordt ervaren, gezien of geobserveerd. *Empirisch bewijs* is dus informatie die door middel van observatie wordt verkregen. In de wetenschap betekent *empirisch onderzoek* het systematisch verzamelen van informatie. Deze informatie noemen we gegevens of data. Met andere woorden: *empirische gegevens* zijn waarnemingen van de wereld. *Empirisch-juridische gegevens* zijn dus waarnemingen van de juridische wereld.

In wetenschappelijk onderzoek worden gegevens op een systematische manier verzameld door middel van een geaccepteerde methode. *Empirische onderzoeksmethoden* omvatten dus technieken voor het systematisch verzamelen van gegevens. Een belangrijk punt is dat empirische gegevens zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens kunnen zijn. Kwantitatieve gegevens worden uitgedrukt in getallen, zoals het aantal zaken dat in het voordeel van de eiser wordt beslist. Kwalitatieve gegevens worden uitgedrukt in woorden, zoals de tekst van een vonnis. In onderzoeksprojecten binnen de empirische rechtswetenschap zijn zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens van belang. Empirisch-juridisch onderzoek moet dus niet op een hoop gegooid worden met kwantitatieve analyses of statistieken. En ook

4 In veel landen is de term 'wetenschap' (*science*) voorbehouden aan de natuurwetenschappen, zoals natuurkunde en scheikunde. Het wordt tijd om daarvan af te stappen en ook de rechtsgeleerdheid expliciet als wetenschap aan te merken. Daarom introduceer ik hier de term 'empirische rechtswetenschap' (zie ook Sandgren, 2000).

het aloude adagium dat rechters niet rekenen (*iudex non calculat*) is een misvatting. Binnen de empirische rechtswetenschap zijn zowel kwantitatieve als kwalitatieve gegevens interessant.

Wanneer empirische gegevens door onderzoekers worden geïnterpreteerd, worden de gegevens *bevindingen*. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een onderzoeker opmerkt dat er de afgelopen vijf jaar steeds minder zaken in het voordeel van de eiser worden beslist, en dit interpreteert als bewijs voor strengere uitspraken in het land van de onderzoeker. Empirisch onderzoek (gebaseerd op observaties) wordt vaak afgezet tegen theoretisch onderzoek (gebaseerd op theorie), maar in empirisch-juridisch onderzoek zijn vaak zowel empirische als theoretische inzichten nodig en van belang in het onderzoeksproces. We komen hier nog verschillende keren op terug in dit boek.

Het bovenstaande is ook van belang omdat het in empirisch-juridisch onderzoek meestal in de eerste plaats om de juridische inhoud gaat. Dat wil zeggen dat empirisch-juridische onderzoeksprojecten vaak beginnen met vragen over de wereld van het recht (die in dit boek expliciet breed wordt opgevat) en idealiter een antwoord op deze vragen opleveren, waarmee de wereld van het recht wordt geïnformeerd over wat er in het onderzoeksproject is geleerd. Zo verschuift de aandacht in empirisch-juridisch onderzoek dus van inhoudelijke vragen over een juridische kwestie naar hoe je systematisch kunt observeren wat er in de wereld van het recht gebeurt, om vervolgens op basis van wat er gevonden is, weer terug te keren naar de juridische inhoud.

Samengevat kan *empirisch-juridisch onderzoek* worden gedefinieerd als het systematisch verzamelen van gegevens op basis van observatie van wat er gebeurt in de wereld van het recht. Zo bezien is empirisch-juridisch onderzoek niets meer of minder dan kijken naar het recht.⁵ Je zou dus kunnen zeggen dat dit boek de weg wijst naar hoe we systematisch kunnen kijken naar de werking van het recht.

5 Van den Bos (2014).

1.3 Waaron empirische rechtswetenschap?

Waarom is empirisch onderzoek relevant binnen het recht en waarom is het belangrijk voor het recht en de rechtspraak? Daar zijn verschillende goede redenen voor.

Zo kan het stellen en beantwoorden van empirische vragen leiden tot een fundamentele begrip van de werking en het functioneren van het recht in de praktijk. Daardoor kunnen feiten aan het licht komen of onder de aandacht gebracht worden die anders misschien onopgemerkt zouden blijven. Zo wantrouwen laagopgeleide burgers of mensen uit minderheidsculturen het rechtssysteem soms in hoge mate, maar blijft hun wantrouwen verborgen in de omgang met mensen uit de juridische wereld (zoals onderzoekers aan rechtenfaculteiten). Dit wantrouwen kan door zorgvuldig empirisch onderzoek zichtbaar worden, bijvoorbeeld door gebruik te maken van interviewers die dicht bij de leefwereld van de onderzoeksdeelnemers staan en voor wie deze deelnemers meer openstaan. Hun wantrouwen, dat ze verborgen voor de maatschappij als geheel, zullen ze dan eerder kenbaar maken.⁶

Daarnaast leveren maatschappelijke ontwikkelingen buiten het juridische domein vaak input voor nieuwe ontwikkelingen binnen het recht. Maatschappelijk protest tegen werktijden en kinderarbeid in fabrieken heeft bijvoorbeeld in de loop van de geschiedenis geleid tot verschillende nieuwe wetsvoorstellen waardoor de arbeidsomstandigheden zijn verbeterd. Bovendien heeft de strijd voor vrouwenrechten en gelijke rechten van burgers een impuls gegeven aan broodnodige wetswijzigingen op het gebied van wie er mochten stemmen en hoe burgers volgens de wet behandeld werden. Kortom, het bestuderen van relevante maatschappelijke vraagstukken en ontwikkelingen kan bijdragen aan nieuwe juridische vragen, onderwer-

6 Hulst (2017).

pen en ontwikkelingen. Dit geldt vooral wanneer onderzoek wordt gedaan op het snijvlak van recht en samenleving.⁷

Voor moderne juristen die in staat zijn (of zouden moeten zijn) om inzichten uit andere wetenschappelijke disciplines te combineren en toe te passen op hun eigen vakgebied, kan het belangrijk zijn om empirisch onderzoek op juridisch gebied te kunnen begrijpen. Dit geldt voor rechters en advocaten die empirische rapporten moeten interpreteren in rechtszaken waarbij zij betrokken zijn. Dit geldt ook voor de moderne student die informatie uit andere wetenschappelijke disciplines wil betrekken bij het schrijven van werkstukken over juridische kwesties die hij of zij interessant vindt. En het geldt voor de wetenschapper of onderzoeker aan de rechtenfaculteit die een subsidieaanvraag wil schrijven voor onderzoek in samenwerking met onderzoekers uit andere wetenschappelijke disciplines.

Bovendien betekent scholing in empirisch-juridisch onderzoek ook kennismaken met andere vormen van het rapporteren van onderzoeksbevindingen. Zo is het normatieve of positief recht meestal gericht op kenmerken van individuele zaken, terwijl de meeste empirische onderzoeksprojecten gaan over algemene regels of inzichten die van toepassing zijn op verschillende zaken. Empirisch-juridisch onderzoek zit meestal ergens tussen het niveau van individuele case-studies en algemene abstractie in.⁸ Door empirisch onderzoek te leren doen, leer je te begrijpen wanneer je moet inzoomen op relevante details, wanneer je moet uitzoomen en proberen te generaliseren over verschillende casussen,⁹ en hoe je dit alles glashelder kunt

7 Van den Bos (2014).

8 In het algemeen wordt in empirisch-juridisch onderzoek meer aandacht besteed aan zowel concrete casussen als abstracte kennis dan in veel modern psychologisch wetenschappelijk onderzoek. Binnen de psychologie streven onderzoekers nogal eens naar een te hoog abstractieniveau in hun onderzoeksverslagen (Van den Bos, in druk). Zie ook Paragraaf 1.5.

9 Zie bijvoorbeeld het zandlopermodel uit Paragraaf 2.5.